

РИНКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ

Розвиток системи професійно-технічної освіти тісно пов'язаний із формуванням нового типу вітчизняної економіки, характерними особливостями якої, за наслідками глобалізаційних процесів, є: значне розширення торгівлі, зростання ролі експорту й імпорту товарів; підвищення інтелектуальної складової продукції (70% їх вартості приходить на нематеріальну частину); зміщення акцентів з виробництва товарів на надання послуг; відхід від довгострокового планування, надання значення не розмірам підприємств, а їх мобільності, здатності швидко переорієнтуватися на нові технології, бути готовими до змін тощо.

Інноваційні процеси, характерні вітчизняній економіці, зумовлюють необхідність у професійно-технічній освіті, яка не просто буде озброювати учнівську молодь знаннями і вміннями для конкретної роботи, а готувати їх до життя і діяльності у світі праці з максимальною особистісною, соціальною і економічною користю. У цьому процесі важливо враховувати динамічні зміни, що відбуваються на ринку праці, який характеризується високою мірою розвитку основних форм соціально-трудової захищеності робочої сили (наявність можливостей працевлаштування на ринку праці, стабільної й вільної зайнятості, самостійність на роботі, можливість відтворення професійних навичок, безпека умов праці, можливість представництва у професійних організаціях і об'єднаннях, гарантія отримання певного мінімального доходу) [2, с. 4]. Водночас формування вітчизняного ринку праці, який швидко реагує на сучасні економічні перетворення, супроводжується скороченням попиту на робітників низької кваліфікації, виникненням елітного прошарку робітничих кадрів, які обслуговують складне електронне й автоматичне устаткування, збільшення потреби у працівниках, які мають навички поводження з сучасною оргтехнікою і комп'ютерами, володіють іноземними мовами в межах своєї професії, мають організаторські навички, здатні до самостійної виробничої діяльності й прийняття управлінських рішень тощо.

Таким чином, ринкова економіка обґрунтовано висуває нові вимоги до підготовки кваліфікованих робітників: високий рівень кваліфікації й професіоналізму, який є важливим чинником соціальної захищеності та професійного розвитку особистості; володіння знаннями, навичками і вміннями, а також такими професійно важливими якостями, які в науковій літературі дістали назву ключових кваліфікацій; професійна мобільність,

зумовлена зміною видів трудової зайнятості населення у зв'язку з масовим виникненням малих і середніх підприємств різних форм власності, а також розвитком індивідуальної приватної діяльності; вміння легко адаптовуватися у мінливих життєвих ситуаціях, самостійно набувати необхідних знань і вміло застосовувати їх на практиці тощо.

З огляду на це важливо, щоб випускники ПТНЗ уміли самостійно критично мислити, бачити виникаючі у реальному світі труднощі і знаходити шляхи раціонального їх подолання, використовуючи сучасні технології; чітко усвідомлювати, де і яким чином набуті знання можуть бути застосовані; володіти здатністю генерувати нові ідеї, творчо мислити, грамотно працювати з інформацією; були комунікабельними, контактними у різних соціальних групах: уміти працювати спільно в різних сферах, запобігаючи конфліктним ситуаціям або вміло виходити з них, працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня. У зв'язку з цим, зумовлюється необхідність в реалізації ціннісного підходу до розвитку професійно-технічної освіти, створення умов для доступу тим, хто навчається, до континуму знань, цінностей і відношень, компетенцій і вмінь з кінцевою метою створення у ПТНЗ професійно спрямованого діяльнісно-розвивального освітнього середовища.

Ураховуючи те, що ринок праці визначає основні стандарти якості професійно-технічної освіти, значення набуває адаптація змісту професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників до потреб сучасного виробництва, у тому числі й високотехнологічного. Це особливо актуально в умовах прискорення науково-технічного прогресу, згідно з яким відбувається швидке старіння знань. Американські вчені запропонували вимірювати швидкість старіння знань спеціаліста одиницею "напіврозпаду компетентності" (період зниження компетентності на 50% унаслідок появи нової інформації). Адже ще на початку ХХ століття людині вистачало на весь період її трудової діяльності знань, здобутих під час загальноосвітнього та професійного навчання. В умовах, коли щорічно оновлюється до 20% професійних знань, поява нової наукової і технологічної інформації знижує компетентність фахівців на 50%. Інтенсивність цього процесу має тенденцію до зростання. Якщо 50% старіння знань випускника 1940 р. наставало за 12 років, то для випускника 1960 р. – за 8-10, 1970 р. – за 5. Нині цей поріг настає менш, як за 5 років, тобто раніше, ніж закінчується навчання. Тому основою для професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників є концепція "гнучкого працівника", мета якої – підготовка учнівської молоді не з однієї, а з 2–3 спеціальностей, з наступним підвищенням кваліфікації протягом усього трудового життя.

Зауважимо, що з розвитком ринку праці нормою стає оволодіння людиною протягом свого професійного життя трьома, чотирма, а інколи й п'ятьма професіями. Ці концептуальні ідеї слугують теоретичним

підґрунтям укрупнення існуючих і створення нових професій на засадах адаптації змісту ПТО до потреб виробництва і сфери послуг, а також з урахуванням сучасних і майбутніх кваліфікаційних вимог, цілей сфери діяльності й полів професій. Про те, що ці професії затребувані, свідчать не лише результати аналізу практики ПТО і ринку праці, але й значний інтерес учасників Проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні" [1] під час апробації стандартів ПТО з професій "Майстер ресторанного обслуговування", "Оператор телекомунікаційних послуг", "Монтажник будівельний" тощо. Результати експерименту підтвердили гіпотезу, що саме кваліфіковані кадри із солідною технологічною освітою, професійною спеціалізацією, орієнтованою на ринок праці, відповідають його сучасним вимогам.

Глобалізаційні виклики, політичні та економічні перетворення, зміна ціннісних систем роблять професійно-технічну освіту відкритою для міжнародного співробітництва. Особлива роль у цьому контексті належить стратегіям, окресленим Копенгагенською Декларацією (2002 р.) згідно з якими проголошено: посилення європейської спрямованості ПТО (заохочення мобільності); прозорість кваліфікацій; визнання навичок і кваліфікацій; забезпечення якості ПТО [3]. Реалізації цих стратегій сприятиме прийняття Європейськими країнами Національних рамок кваліфікацій, включаючи оцінку і сертифікацію компетенцій, кваліфікацій, що забезпечуватиме підвищення якості, доступності, розширення взаємозв'язків і визначення кваліфікацій на рівні держави, ринку праці, в межах країни, а, найголовніше, на міжнародному рівні.

Розвиток національних кваліфікаційних рамок в Україні також відповідатиме інтересам підприємств і працівникам, оскільки сприятиме навчанню персоналу протягом усього життя, допомагатиме підприємствам досягати узгодження попиту на робітників конкретної кваліфікації і їх пропозицією, а окремим громадянам – у виборі професії та побудові кар'єри. Важливо, щоб Національна рамка кваліфікацій відбивала універсальні стандарти професійної компетентності з урахуванням галузевої спрямованості й необхідної для економіки кваліфікації транспарентну систему оцінювання отриманої кваліфікації і рівня компетентності незалежно від того, коли і де вони були отримані (в рамках формального чи неформального досвіду, або за рахунок навчання без відриву від виробництва).

Цінними також є рекомендації Міжнародної організації праці, спрямовані на підвищення рівня відповідності професійної освіти сучасним вимогам і розширення доступу до оволодіння тими, хто навчається, професійними навичками з метою зростання їх продуктивності праці та зайнятості тощо [4]. У цьому контексті важлива роль відводиться підвищенню кваліфікації робітників, яка є основним чинником зростання рівня їх продуктивності праці та зайнятості. Підвищенню продуктивності

праці робітників сприяють також інвестиції в промислове обладнання, виробничі технології, системи безпеки та гігієни праці, що є необхідним і для системи професійно-технічної освіти, матеріально-технічна база якої на 90% зношена і застаріла.

За цих умов важливе значення має налагодження взаємодії між підприємствами і ПТНЗ, які пропонують ринку праці результати своєї освітньої діяльності, що виявляються в знаннях, уміннях і навичках майбутніх кваліфікованих робітників. Недостатній рівень взаємозв'язку цих суб'єктів ринку праці є незадоволеність підприємств якістю підготовки випускників ПТНЗ. Адже на їх до навчання підприємства змушені витратити значні кошти. За окремими оцінками, розміри таких витрат складають 40% вартості підготовки робітника, тоді як за кордоном вони не перебільшують 15% [5, с. 53].

Результатом розв'язання протиріч, що існують між консервативними тенденціями в системі ПТО і потребами ринку праці в кваліфікованих робітничих кадрах необхідних обсягів і якості, є перехід від принципу максималізації первинної професійної підготовки до процесу безперервного навчання і розвитку професійних кваліфікацій. Цінність цього підходу полягає у професійному розвитку особистості майбутніх кваліфікованих робітників на основі попередньо визначеної філософії індивідуального вибору траєкторії оволодіння кваліфікаціями в умовах формальної, неформальної або інформальної освіти, забезпечення можливостей ефективного їх застосування в трудовій діяльності. У зв'язку з цим актуальною стає участь роботодавців у визначенні кваліфікаційних вимог, розробці професійних і освітніх стандартів, галузевих рамок кваліфікацій, у створенні нової нормативно-правової бази в галузі ПТО, зовнішньому оцінюванні якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників тощо.

Література

1. Взаємодія ринку праці та професійно-технічної освіти : механізми створення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій : зб. матеріалів, підгот. у рамках реалізації українсько-німецького проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні". – К. : МОН України, 2009. – 276 с.
2. Калина А.В. Ринок праці : навч. посіб. / А.В. Калина, А.А. Котвицький. – К. : Т-во "Знання", 2010. – 207 с.
3. Копенгагенская Декларация по усилению европейской кооперации в профессиональном образовании 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.rusmagistr.ru/page0002/page0026/page0043>.>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Профессиональные навыки, способствующие росту производительности, занятости и развитию / Международная конференция

труда. – Женева : МОТ, 2008. – 181 с.

5. Соловей О.В. Взаимодействие рынка образовательных услуг и рынка труда в индустриальную и постиндустриальную эпоху / О.В. Соловей // Экономика образования, 2010. – С. 39–55.